
Sonja BARUH

MAJCI SAM KRILA ISTINU O POGIBIJI DECE

Sonja Baruh rođena je 5. marta 1922. godine u Požarevcu, od oca Ilije (Elijahua) Baruha i majke Buline, rođene Jarhi.

Odrasla je i vaspitana u jednoj od najpoznatijih beogradskih jevrejskih porodica, kao jedno od sedmero dece u braku roditelja, od kojih je jedno (Hajim) umrlo kao dete.

Porodicu Baruh, kao naprednu i patriotski opredeljenu još u predratnom periodu, u Drugom svetskom ratu nije mimišla tragična sudbina mnogih jevrejskih porodica. Trojica starije braće, Isidor-Isa, Bora i Josif-Joža, stradali su u prvim godinama rata – Isa i Joža poginuli su 1941. u Užicu, u borbama partizanskih jedinica sa daleko brojnijim neprijateljskim formacijama. Bora je streljan jula 1942. u Jajincima.

Rat nisu preživele ni sestre Berta-Bela i Rašela-Šela koje su stradale u logoru na Banjici. Od brojne porodice, osim Sonje, rat su preživeli majka Bulina i otac Ilija.

Iz braka sa Armandom Morenom, Sonja ima kćerku Dolores-Šelu, a iz drugog braka, sa Solomonom-Monijem Alkalajem, sina Isu. Ima četvoro unučadi.

Sonja Baruh je radila u više organizacija i institucija. Umrula je 1999. u Italiji, gde je i sahranjena.

Dobitnik je više odlikovanja i drugih društvenih priznanja.

Ne znam koliko sam u stanju da razdvojim svoj život od života porodice u kojoj sam rođena i odrasla i koju sam izgubila pre nego što sam shvatila šta znači imati je, i porodice koju sam stvorila i ponovo izgubila, ovog puta na drugačiji, ali podjednako bolan način.

Ne znam koliko sam u stanju da razdvojim moj život od života zemlje u kojoj sam rođena, jer smo mi, možda bas zato sto smo Jevreji, večite lualice, duboko privrženi tlu u koje smo se ukorenili, koje smo zavoleli i na kojem smo se osetili „kao kod kuće“... Više nego oni kojima je to dato kao prirodno i neotuđivo pravo...

Požarevac mog rođenja... 5. marta 1922... Gradić... mesto... palanka... ne sećam ga se po mnogo čemu. Moje je detinjstvo vezano za Niš i Beograd... moje i detinjstvo moje troje starije braće, jedne mlađe i jedne starije sestre. Moj četvrti brat Haim umro je kao dete. Uspomene na njega su mi izbledele.

Morali smo često da se selimo... Otac je bio državni i vojni krojač, često je dobijao premeštaje... a ponekad su selidbe usledile jer nismo imali čime da platimo kiriju.

Niš, poplava u kojoj smo u jednoj noći izgubili kuću, nameštaj, sve... kao generalna proba za ono što nas je čekalo, uspomene su iz mog najranijeg detinjstva.

Moja majka, Bulina, večito u poslu oko nas, dece.

Priče iz njene prošlosti i detinjstva u Vidinu, u Bugarskoj, pamtim kao što pamtim i njenu pognutu glavu nad pečurkom za krpljenje čarapa... Iz tih nevezanih crtica i uspomena pomalja se, kao iz bajke, travnato dvorište u blizini Vidinske sinagoge sa ogromnom trešnjom u sredini. Moj deda, njen otac, bio je kantor u kalu i pomagao pri obredu klanja živine i drugih životinja. Sećam se kako mi je na taj način objasnila kašrut – mada nikada nismo u velikoj meri bili tradicionalisti.

Najslađa priča iz njenog devojaštva je bila vezana za način na koji se udala za mog oca Iliju (Elijahu) Baruha, beogradskog krojača.

Njen je „srpski“ bio smešan – čudna mešavina srpskih, bugarskih i sefardskih reči i često smo je zbog toga zadirkivali. Uprkos tome, kao da vidim mladu devojkicu sa naočarima, neodvojiv detalj svih nas Baruha, kako se krišom od oca penje na trešnju sa knjigom u rukama da bi na miru čitala. U to vreme, osamdesetih godina devetnaestog veka, u malom Vidinu, udavača koja čita nije bila baš najbolja preporuka za brak.

U takvo jedno letnje popodne čula je da je neko došao kod njenih. Rešila je da ni za živu glavu ne silazi i da tako izbegne obavezno

kuvanje kafe, iznošenje slatkog... Kasnije, dok se sumrak spuštao, glas njenog oca dozvao ju je iz sveta mašte u koji je uronila čitajući.

Nije bilo druge – sišla je i saznala da je upravo isprošena. Njen budući, Ilija Baruh, stasit mladić sa gustim brkovima i ne naročito razgovorljiv (a čemu bi i služilo kad ona nije znala srpski!), poveo ju je u Beograd. Da li je mogla da računa na ljubav i sreću? Čemu se nadala? To nam nikada nije rekla, samo su duga pisma između nje i njene braće u Vidinu svedočila o velikoj ljubavi i čežnji koju je osećala prema svom kraju.

Elijahu (Ilija) i Bulina Baruh sa sinovima Isom (stoji) i Borom (na krilu) u Beogradu 1912. godine

Za nas, njen je život u mnogo čemu ostao neopričan, samo naslućen kroz tihe sefardske pesme koje nam je pevala pred spavanje, život sklupčan u smotuljak u kojem je čuvala očevu kipa i svežanj izblede-
lih pisama koje je izmenjivala sa braćom.

DORCOL, MOJ CENTAR SVETA

Naš je život, međutim, bio bogat događajima, smehom i bučnim razgovorima, većitim odlascima i dolascima braće i sestara, stalnim brigama oko novca. Ponekad mi se činilo da ja, kao jedinka, ne postojim – bili smo važni mi kao porodica, kao skup individua koje žive jedan ne samo uz drugog nego i zbog drugog.

U velikoj porodici, važni su stariji; ako kažem da su me više vaspitavala braća nego roditelji, da sam gledala u njih kao u autoritete, neću pogrešiti.

Bulina sa svoje šestoro dece – sleva nadesno: Joži, Bora, Isa, Šela, Sonja i Bela (u Požarevcu 1925. godine)

Kako je moja majka mogla da se svima dovoljno posveti? Ko se prvi dignu, bolje se obuče i dobije više pažnje, ljubavi; jedno za drugim, rasli smo držeći se jedno uz drugo.

Velika je bila ljubav koja nas je vezivala. Uz muziku, knjige, slike i siromaštvo zavolela sam i srodila se sa više ljudi kojima sam bila okružena nego što sam se osećala izolovana ili obeležena kao Jevrejka.

Godine 1929. konačno ponovo dolazimo svi u Beograd.

Dorcol je postao moj centar sveta.

Zatvorena dvorišta sa česmama u sredini, okružena kućama čiji su prozori gledali preko balkona na bela jedra opranog rublja, kržljava trava između kamenih ploča kaldrme kojom su bile popločane avlije, ta trava gusta i tamnozeleno samo oko česme, kazan za pranje veša koji se puši u hladno zimsko jutro, komšiluk za koji smo bili sudbinski

vezani – sve je to davalo sigurnost mom detinjstvu uprkos nemaštini i stalnoj borbi. Bili smo na okupu.

Osim nas, Jevreja. Dorćol je bio balkanski lonac: Srbi, Turci, Cigani, Šiptari... s jedinjavala nas je ne samo nemaština već i duboko osećanje razumevanja i topline. Bar se meni tako činilo.

Život je počeo da se uhadava.

HAPŠENJA - PUT MOJE PORODICE U NEPOVRAT

Trojica braće na studijama: knjige i učenje bili su svetinja u našoj kući. Isidor-Isa je završio za inženjera tehnike, Baruh-Bora prava (iako je slikarstvo bilo njegovo jedino pravo opredeljenje i strast), Josif-Joži filozofiju. Rašela-Šela je studirala hemiju. Novaca nikad dovoljno: braća su studirala i radila – raznosili su mleko, davali časove i, naravno, bavili se partijskim radom.

Prvo hapšenje je usledilo već 1934: Joži, zbog demonstracija za autonomiju fakulteta...

Zatim, njegov odlazak u logor u Višegradu. Bio je to samo početak koji će do 1941, označiti nepovratan put moj i moje porodice u tragediju koja je sledila.

Bilo je i lepih trenutaka: Bora je dobio stipendiju i po završetku pravnog fakulteta, 1935. otišao u Pariz da studira slikarstvo. Otišao je brat koji me je voleo, čija su me toplina i zaštita grejale.

Iste godine, otac je ponovo i konačno izgubio posao, ne samo zato što je bio Jevrejin, već uglavnom zbog komunističkih aktivnosti njegovih sinova. Ovoga puta nije bilo lako dići se ponovo na noge. Nije mi do kraja bilo jasno zašto – bila sam isuviše mlada da bih shvatala, ali njegov odlazak od kuće, u Sarajevo, da potraži posao, protumačili smo kao povlačenje od nas. U početku nam je bilo teško, ali na sve se čovek navikne. Moja majka i nas šestoro (Haim je već bio umro) nastavili smo svakodnevnu borbu za opstanak.

Hapšenja, prismotra policije... to su godine moje mladosti. Partijski sastanci u našoj kući, tajni i opasni, gde smo mi, mlađi, dežurali, prenosili poruke i davali signale ako bi se neki agent približio, samo su ojačali moju vezu sa porodicom i moju svest o svetu koji nas je okruživao.

Starija sestra Šela bila je prinuđena da prekine studije i zaposlila se u fabrici „Elka“. Već 1937. je, kao sindikalni radnik, uhapšena i odvedena u Glavnjaču i logor na Adi Ciganliji. Po izlasku, jedan svetli trenutak: njeno venčanje sa Lazarom Simićem. Velika ljubav i zajed-

nička strast prema Partiji i borbi. Kumovali su Anđa i Aleksandar Ranković... moja je porodica rasla i ispunjavala ceo moj svet.

Novosti iz Pariza: Bora je slikao, ponekad nešto uspeva da proda... zaljubio se i oženio! Njegova saradnja na slanju boraca u Španiju je otkrivena i proteran je iz Pariza.

I on je odslužio svoje u Glavnjači... A moja majka, Bela, mlađa sestra i ja bile smo pritvorene i saslušavane zbog sumnje na saradnju sa Kominternom.

I to je mladost – osećala sam da, sa svojih 16 godina, 1938, pripadam nečem većem i važnijem od nedeljnih igranki i ćaskanja po poslastičarnicama. Naravno da sam i ja napustila školovanje, što zbog proganjanja kojima sam bila izložena, što zbog hronične besparice. Radeći, bar nešto sam doprinosila u kuću, ali važnije od toga bilo je zadovoljstvo što sam tako bliža onome za šta su se moja braća i sestre borile.

Prvo moje zaposlenje u krojačkom salonu „Darling“ u Uskočkoj, prva plata.. . Septembra 1938. učlanila sam se u „Polet“, preko Rade Levi (kasnije streljana na Banjici). „Polet“ – zvanično samo sportsko društvo – iznutra središte okupljanja mladih, naprednih, hrabrih i dragih ljudi koji su 1939. osnovali prvu SKOJ-evsku organizaciju u Beogradu. Tu su bili: Jaša Rajter, Rade Kušić, Moša Bošković, Branko Taso-ovac, Milada Rajter, Agnesa Sas...

To je najlepši deo moje mladosti – zajednički izleti, predavanja, dramska sekcija, rad sa mlađima – sve je to, uz mnogo smeha i osećanja pripadništva olakšalo sive i mučne dane koji su se nadvili nad celu jevrejsku i uopšte progresivnu zajednicu kod nas.

BRAĆA U LOGORIMA, PRE RATA

Oštra zima, decembar 1940. Te dane pamtim po upadu policije u nas stan. Odveli su Boru i Jožija u Bilećki logor, a Isa i Šela su prešli u ilegalu. Šta je ostalo meni i mladoj sestri nego da nastavimo njihov rad? Skupljale smo novac za pomoć logorašima u Bileći, nosile hranu, organizovale pomoć za drugove koji su zbog politike bili otpušteni.

Godine ispunjene strahom i opasnošću, ali i nadom i zadovoljstvom koje je teško razumeti ako se nije delilo isto osećanje pripadništva i požrtvovanja, neizmernog poverenja u drugove i verovanja u ispravnost sopstvenih ubeđenja.

Vrhunac se zbio 27. marta 1941, kada je iz svih nas provalilo ogromno nezadovoljstvo, bunt i želja da se ne dopusti ono što je već

polovinu demokratske Evrope bacilo pod mrak fašizma. Moji prijatelji iz „Poleta“ i ja bili smo tu, među prvima. Mladost i istina, bunt i želja da izmenimo svet nije pravila razliku između Jevreja i onih koji to nisu: postojao je samo ogroman ponor između onih koji žele slobodu i onih koji su iz straha spremni na sve kompromise...

Bombardovanje Beograda, prolećnog jutra 6. aprila 1941.

Moja nova, tek ispeglana haljina okačena na orman i pripremljena za izlet planiran tog dana, vijorila se na vetru dok su tri nekadašnja zida našeg stana dizala ogroman oblak prašine noseći sa sobom, nepovrat, nadu i mladost.

Uvek kada mislim na taj dan, na dan kada je poslednji put, makar na trenutak, naša porodica bila na okupu, vidim tu moju haljinu izloženu celom svetu na uvid... vidim ranu na mom gradu, na mojoj zemlji, vidim ruševine mladosti hiljada i hiljada rođenih tada i tu...

SNOVI I SVET – POD RUŠEVINAMA

Pod ruševinama su ostali snovi i jedan celi svet koji se više nikada neće pojaviti, jer feniks na Balkanu gubi svoju moć nakon tolikih vatri.

Sklonište u podrumu fabrike „Elka“. Moja majka kao pčela matiča, oko koje su se okupile moje sestre i braća, pobjegli pod bombama iz zatvora, moja snaja Elvira, mali Žan (Borin sin)...

Sve se od tog jutra raspršilo kao odraz u vodi na koji je bačen, rukom nadmoćnog bahatog derana, ogroman kamen. Raspršili smo se – ko u ilegalstvo, ko u partizane, ko u bežaniju. Reči izgovorene suvim ustima, ne verujući da je sve to oko nas istina već samo ružan san iz kojeg se samo naporom volje može probuditi.

Ta mora, ta noć je trajala veoma dugo. I dan-danas spavam sa otvorenim vratima, za slučaj da se kroz njih vrata svi oni koji su tog jutra izašli iz mog života, za slučaj da opet moram da bežim.

Hiljadama puta sam ponavljala te slike i te zvuke, taj opori ukus smrti i razaranja u vazduhu, zavijanje sirena i muklo brujanje bombardera nad beogradskim nebom.

Nažalost, ne i poslednji put! I poslednje silovanje naše slobode i neki novi zvuk bombardera, neki novi ponor, neki novi beznan... Proleće 1999. je samo „dèjř vu“, nadam se poslednje koje moram da preživim... Ili – ne?

Šta nam se dešavalo od tog aprilskog jutra 1941? Šta nije!

Šela i njen muž su u Beogradu, u ilegalstvu, radili na proizvodnji ručnih bombi i učestvovali u raznim akcijama. Eksplozija u podzemnoj radionici, njihovo bežanje kroz podrume i dvorišta... okrvavljeni i slepi. Njihov ih je krvavi trag izdao – uhvaćeni su i streljani na Banjici. Samo nekoliko dana pre te eksplozije, Šela je uspela da me obavesti o Isinoj pogibiji i Jožijevom ranjavanju. Ta pogibija bila je cena Užičke republike i prve slobodne teritorije u Evropi! Ove pogibije sam zadržala samo za sebe jer bi to saznanje za mnoge ljude bilo demoralizatorsko, a da ne govorim o mojoj majci. Ipak, nisam mogla da verujem. Za Borino učešće i rad u Užicu, o njegovoj smrti, saznaću mnogo kasnije. Jer, od momenta kada su moja braća uspela da se pridruže prvim partizanskim odredima ... u samo par meseci... nije ih više bilo.

Ostali smo u životu samo moja mlađa sestra, mama i ja... do daljnjeg. Žrvanj smrti je i dalje nastavio svoj nezaustavljivi hod, a u kameonom uskom žljebu ostalo nas je tako malo!

Svako od mojih poginulih mogao bi da napiše roman o tim poslednjim mesecima života. Svaki mesec ima 30 dana a svaki dan 24 sata, u kojima su minuti dugi kao večnost, dok se svest o sigurnoj smrti usađuje u naše misli neumitno.

Ne verujem da je bilo ko od njih četvororo imao iluziju da će da se vrati živ iako je izvesnost o tome često zamagljena nagonskom nadom da se preživi.

Bora je imao sina, ženu... Joži verenicu (Nadu Ćurčić), Šela muža... život im se tek nagovestio. Beli i meni još nije ni počeo. Mojoj majci je vredeo samo koliko i naši, i nju je trebalo čuvati od saznanja šta se sa nama dešava.

Došao je i 10. oktobar 1941, dan kada je trebalo da se javimo u logor na Sajmište.

U 5 ujutro bile smo spremne za prelazak u ilegalstvo i zatim u partizane. Još jedan, poslednji rastanak sa onim što je ostalo od moje porodice.

Prolazili su meseci. Desetine soba, skrovišta, ljudi čija imena nismo smeli da znamo za slučaj da padnemo mi ili veza, ljudi kojima dugujemo živote i još više od toga – dugujemo im veru u ljude.

Više nismo imali svoj identitet: uz lažnu legitimaciju, podsvesno, počinjali smo da poprimamo i drugačiju svest... bol je tolika i takva da, što se manje seća i misli, lakše se podnosi. Približavao se i dan revizije, kada je trebalo da svi stanovi budu pretresani.

Ja, koja sam se tada zvala Dragica Vučković, navodno rođena 1926. godine u Sarajevu, izbeglica... Činjenica da sam bila mršava i

niska pomogla mi je da se „podmladim“ za 4 godine. Više ni šupe po dvorištima nisu bile sigurne. Ni ruševine, ni podrumi.

Sonja Baruh, 1944. godine

„Martovska provala“ 1942, dan kada su u štampi objavljena imena i slike drugova koji su „provaljeni“ kao veza – bio je poslednji poziv za bežanje iz Beograda. Među njima je bila i osoba koja je bila i moja kontakt-veza. Dobila sam „objavu“ za put i krenula nasumice, vozom, prema južnoj Srbiji, noseći kao jedinu vezu sa spoljnim svetom, a poslednju sa mojim nekadašnjim, moj dnevnik i neke fotografije... i kaos uspomena i slika koje su se mešale sa događajima iz neposredne irealne prošlosti. Beograd je ostao iza mene, u ruševinama i pustoši smrti, a preda mnom je bila samo ledena pustinja neizvesnosti.

Jedino što je bilo izvesno bilo je saznanje o smrti moje braće i sestre a budućnost moje majke i mlađe sestre su bile u rukama drugova. Kuda će njih sudbina da odvede – saznaću tek mnogo kasnije...

Pročitala sam u novinama da u Leskovcu postoji logor za izbegličku decu i krenula tamo. U vozu, jedan stariji čovek, časkajući, predložio mi je, ponudio se da mi pomogne da nađem neki posao u Jagodini. Da li jedan slučajni susret u vozu ima moć da preokrene život? Preporučio me je, preko jedne žene, da budem kućna pomoćnica kod Dragog Boškovića. Pre nego što se voz zaustavio u Jagodini, donela sam odluku: bolje skrivati se u kući nego biti izložen nekom ispitivanju. Šta ako me pitaju za detalje tamo, u domu?

U OSINJEM GNEZDU

Iz Beograda je Sonja Baruh pošla sa ličnom kartom Dragice Vučković, a u Jagodini je sišla Dragica Vučković sa mučnim uspomenama na Sonju Baruh, na 20 godina proživljenih u snu, jer ovo što se dešavalo postalo je realnost.

Primljena sam u službu! Tek nakon par dana shvatila sam da sam u osinjem gnezdu.

Moj gazda je bio Nedićev čovek, fašista, okružni načelnik Jagodine, bivši upravnik policije iz Skoplja. Bila sam u klopci!

Moja legitimacija i objava bile su u njegovim rukama i ja, takođe! U mojima je bilo njegovo dvoje dece, od kojih sam osećala posebnu nežnost prema maloj Magdaleni. Deca! Našla sam u njima svoje saveznike, pribežište...

Da li je moguće opisati ne samo fizičko maltretiranje nego ono koje ostavlja neizbrisive tragove? Srce mi je lupalo i zujalo mi je u ušima kada sam slušala najpogrdnije reči upućene partizanima, komunistima, Jevrejima. Nemoćni bes ispunjavao je moje dane i noći. Nagomilao mi je otrove dovoljne ne za jedan nego za sto života. Zaklinjala sam se da više nikada neću izreći ni jednu laž – da više nikada neću da otrpim ni jednu uvredu.

Oni koji su bili u borbi mogli su da reaguju, da budu, iako pod mnogo težim okolnostima, oslobođeni užasnog pritiska poniženja i nemogućnosti da uzvrate na nepravdu. Pokušala sam da stvar vidim s druge strane: sakupljala sam informacije o onome što sam uspela da čujem iz nevezanih razgovora i odlučila da pronađem vezu kako da te informacije doturim našima. Saznala sam kojim se kanalima dostavlja pomoć četnicima, ko im je sumnjiv.

Našla sam i vezu! Rizik je bio ogroman, čoveka nisam poznavala ali mi se učinio od poverenja. Bio je to sudija Davić. Često mi je postavljao pitanja o tome šta se dešava kod nas u kući. Praveći se naivna, sve sakupljene podatke sam mu saopštavala, precizno i iscrpno. Kod nas su svraćali nemački oficiri, bilo je svečanih ručkova, od kojih je na jednom prisustvovao i general Bem (Böm).

Vučja jazbina u kojoj sam bila ipak je bila izvor informacija za naše. Konačno sam mogla da dam smisla svojoj mucu. Ipak, spremanje ručka za fašističke vođe bilo je previše!

U sobi u koju sam imala pristupa stajale su dve ručne bombe i revolver, samo što nisam umela da rukujem njima. Na pamet su mi padali i otrovi. Ali, koji?

Prilika je prošla. U februaru 1944. upala je četnička banda u Jagodinu, i u toku noći, zaklala 177 ljudi – među njima i sudiju Davića. Ostala sam sama sa svojim paklom.

Dani su se smenjivali i samo su deca rasla. Trudila sam se da u njima ne gledam decu fašiste. Zavolela sam ih, mada sam istovremeno strepela od njihovih ispitujućih pogleda, nesvesno opasnih komentara i pitanja. Moje je sklonište postajalo sve tešnja klopka. U međuvremenu, nervi su mi se istanjili do te mere da mi je samoubistvo bila prva

misao sa kojom sam se budila i poslednja sa kojom sam legala. Ne znam šta me je održalo.

Spiskovi sa imenima streljanih i poginulih partizana, koje sam ponekad nalazila u kući, novosti o zločinima koje su četnici vršili po Jagodini i okolnim selima, saznanje o smrti moje braće i sestara i neizvesnost sudbine moje majke, tolikih ostalih rođaka, drugova... bio je to ogroman, pregolem teret za mene. Uz koliko sam napora svakodnevno, 24 sata na dan, morala da se uzdržavam, da se uživim u Dragicu! Glumci nakon spuštanja zavese mogu da se vrate u svoj život, mada im nekada i onaj koji su privremeno prisvojili prija. Moja je uloga bila teška i mrska, toliko daleka od mene, a zavesa nikako da padne. U slučaju da se zbunim, zaboravim tekst ili ga izmenim, umesto pokvarenih jaja na pozornici života dočekala bi me surova kazna: mučenje i smrt.

Moj je načelnik postajao sve sumnjičaviji. Jednom prilikom, kada su četnici bez najave banuli u kuću, u njegovom odsustvu, bila sam ubeđena da su me otkrili i došli po mene. Bila je zima i samo je visok sneg ublažio moj skok kroz prozor sa prvog sprata u dvorište.

Tragično i komično su uvek usko povezani – ispod snega je bila septička jama i moj je dramatičan skok završio u najprljavijem mestu kojeg bih ikada mogla da se setim. Plače mi se kad pomislim da je moj život mogao da bude okončan u septičkoj jami!

Na sreću, tada nisam bila otkrivena ali mi je postojalo sve nepodnošljivije da pasivno, uz sav rizik, čekam oslobođenje.

Jedne takve večeri, u dubokoj depresiji u koju sam zapala, tri meseca pre oslobođenja, gazde su me poslali da donesem sveže vode sa Đurićevog brda.

Osim vode, donela sam i neopozivu odluku: po povratku kući, rekla sam im da želim da me otpuste. Nisu mogli da shvate razlog i moj je gazda insistirao da mu kažem. Morala sam da ga isprovociram, dok se konačno nije izderao na mene i kazao da ni on nije najsrećniji što ima služavku koja po čitavu noć čita .

Naravno da nisam mogla da mu kažem da sam, osim knjiga iz nje-gove biblioteke, među njima nalazila i neke dokumente čiji sam sadržaj dostavljala Daviću, mojoj vezi. Jedan od njih sadržavao je i spisak imena komunista iz Skoplja koje je on poslao na robiju. Velika je bila moja sreća kada sam, po oslobođenju, saznala da su svi podaci koje sam dostavljala bili prenošeni partijskoj ilegalnoj organizaciji, da sam bar nekome i nečemu bila korisna.

Konačno, otkaz sam primila kao oslobođenje od najteže robije i napustila sam kuću gde sam, uprkos činjenici što sam preživela, ostavila svu svoju životnu energiju, nerve i snagu. Prešla sam kod porodice Satirević i, osim u njihovoj, radila i po drugim kućama: čistila, peglala... Imala sam „sreću“ da ne dobijem nikakvu preporuku od Boškovića, uz napomenu: „Ko ode od njega, taj nije zaslužio da živi i da radi!“

Slušajući radio u tajnosti, postalo mi je jasno da je pitanje dana kada će naši da uđu u Jagodinu. Približavanje sovjetske armije budilo je u meni želju da pobegnem iz grada u susret njima i partizanima. U napetom iščekivanju, u noći 17. oktobra 1944. naši i Sovjeti su oslobodili Jagodinu!

BRAĆA I SESTRE – PRESELILI SE U SEĆANJE

Sa prvim svetlom zore koja se budila oko mene i u meni, saznajući gde je komanda vojnog područja, pošla sam da se javim.

Godine su prošle od kada sam poslednji put glasno izgovorila svoje ime: Sonja Baruh! Moje je ushićenje naraslo kada sam videla da je komesar vojnog područja bio Tanasije Mladenović, drug moje braće. Poznavao me je kao devojčicu, a sada je pred njim stajala devojka, sićušna i mršava kao i pre, ali odlučna u nameri da svoj život konačno stavi na raspolaganje slobodi i budućnosti.

Bio je to najsrećniji dan kojeg se sećam – moja mobilizacija! Ne više nepodnošljiva laž skrivanja pod tuđim identitetom, zebnja i očaj, strah i depresija: radila sam na mobilizaciji omladine u Jagodini. Moje poznavanje okolnosti u kraju bilo je od koristi komandi i komesar Mladenović je dobio iscrpne podatke o četničkim nedelima u proteklim godinama i imena zločinaca.

Postojala je samo jedna, ogromna i neopisiva tuga koja me je vukla ka dnu svakog trenutka kada bih ostala sama. Kao beskonačni niz crnih rupa u mom kosmosu, tako su me bolele praznine, nestanak, smrt moje braće i sestara. Sve do tada, nemajući nikakav konkretan dokaz osim šturih informacija, potajno sam se nadala i podsvesno iščekivala njihov povratak. Sada je, međutim, sve postalo izvesno: Joži, Isa i Bora, Šela i Bela... živeli su samo u mojim sećanjima.

Slajući mozaik mog života u godinama koje su usledile, centar moje egzistencije, sve ono što je činilo sastavni deo mene i moje prošlosti, nestalo je. Niko i ništa više nisu mogli da ispune praznine u

slici koja je, prepuna detalja i raznobojna, ostajala prazna i zauvek uništena. Niko od mojih više nije bio živ!

Postojala je još samo nada da je moja majka negde živa. Molila sam Tanasija Mladenovića da me, posle 20. oktobra, pusti u Beograd da pokušam da saznam nešto o njoj. Beograd – stare i nove ruševine bile su samo kulise u mojoj tragediji. Od Borke Nikezić i Đure Paripovića, predratnih drugova, saznala sam da je moja majka živa! Bila je u Drugovcu, selu kraj Požarevca, gde su je oni smestili i brinuli o njoj sve vreme.

Ostavila sam u Beogradu 1941. godine majku, ženu koja se svim srcem i snagom borila da nas sedmoro dece održi na okupu, da nam da snage da se odupremo zlu, a u Drugovcu sam našla staricu, senku svoje majke. Godinama se krila kao izbeglica iz Rumunije – samo je time mogla da opravda svoje nedovoljno poznavanje našeg jezika, običaja i religije. Nesigurnog hoda, sa slomljenom levom rukom, bez naočara. Sve te godine nije smela da ih stavi, osim u retkim prilikama, kada bi se predstavila kao daskalica – učiteljica.

Vraćajući se u Beograd, ispričala mi je kako su joj četnici slomili ruku: kada su jednog nedeljnog jutra poterali sve iz sela u crkvu. Njen pokušaj da se i ona prekrsti na ulazu, ali, greškom, levom rukom, platila je udarcem pendreka.

OD MAJKE SAM KRILA ISTINU

Ono što nas je od momenta susreta do daljnjeg delilo bila je velika tajna: ona nije znala za pogibiju i smrt ni jednog od njene dece, dok je za mene nestanak mojih sestara i braće postao izvesnost.

Imala sam nekoga, najdražeg, živog: majku! Morala sam da je čuvam od istine za koju još nije imala snage.

Prebačena sam prekomandom iz Jagodine za Beograd, u propagandno odeljenje Vrhovnog štaba, da bih mogla da se brinem o majci i čuvam je od saznanja o tragediji. Većina drugova koji su dolazili kod nas bili su upozoreni da ništa ne govore. Novine u našu kuću nisu ulazile, radio se nije slušao. Ona je iščekivala njihov povratak, a splet laži koje smo izmišljali o tajnim zadacima postajao je sve zamršeniji. Oslobođeni Beograd, i kasnije, opšte oslobođenje, počeli su da bude u meni snagu koja me je napustila.

Uprkos tome, mi, koji smo preživeli, još uvek nismo bili živi.

Ostatak života sam se pitala kako ljudima mogu da budu važne stvari tako sićušnih razmera, kako mogu da se glože zbog trivijalnih

razloga, zar je moguće da se posle svega može živeti bez ljubavi i tolerancije, zar novi svet koji gradimo može u sebi da sadrži i klice mraka koji je uništio prethodni...

Sonja sa kćerkom Dolores-Šelom i unukom Isom, u Zemunu 1962.

Dva brodolomca na splavu, moj budući suprug Armando Moreno i ja nismo očekivali ništa drugo nego da pokušamo i nastavimo život od momenta kada je prekinut. Neko sa većim, neko sa manjim uspehom. Po prvi put, u našoj kući čula se muzika i izmamljen osmeh na licu moje majke kada se 1948. rodila moja ćerka Dolores – Šela.

Tolike smrti počele su da se povlače pred životom – ili je pod njihovom senkom počeo da raste novi?

Postojala je jedna siva tačka u našem životu koja se nije pominjala ali koje smo sve vreme bili svesni: sudbina mog oca je bila neizvesna. Poslednje vesti o njemu bile su da je živ, negde u Sarajevu, gde se spasio zahvaljujući tome što je živio sa jednom ženom muslimanske veroispovesti i prikrivao svoj jevrejski identitet. Da li je iz novina saznao za smrt svojih sinova i činjenicu da smo mama i ja ostale žive, ne znam. Tek, iznenada, bez najave, jednog jutra pojavio se na našim vratima.

Susret je bio mučan. Po svaku cenu želela sam da izbegnem njegov susret sa mamom, koja je jedva uspevala da održi svoju psihičku ravnotežu.

Bilo je to poslednji put da smo se videli... Sat, koji mi je tom prilikom poklonio, čuvam.

Posao, razvod i moj drugi brak sa Solomonom – Monijem Alkalajem, sreća zbog rođenja mog sina Ise, 1958, konačno su me vratili u život. Sada sam i ja ponovo imala porodicu i moja deca će saznati šta znači imati braću i sestre, kakva je ogromna moć koja daje sigurnost ljudima koji u svojoj porodici, po izboru a ne samo po krvi, nađu potvrdu svojih vrednosti, ljubav i toplinu.

Nadgrobnni spomenik braći i sestrama Baruh u Aleji narodnih heroja na Novom groblju (reljef: rad Božidara Obradovića)

Zatim, s godinama, došli su unuci: Leo, Igor, Simon i unuka Jovana i, kao šuma posle razornog požara, život se vraćao u moju pustinju.

Počela sam da slikam. Svaki je potez moje četkice bio sećanje na moju braću i sestre. Počela sam da pišem kako bih ta sećanja ostavila svojoj deci i unucima i svima onima koji se ne kriju od istine i žele da se njome zaštite od zla.

Sve dok 1991. godine nije počelo tlo da se ljulja, život osipa i dok moja deca i unuci nisu otišli iz Beograda. Dolores, sa svoja tri sina, u Italiju, a Isa – u Izrael. Znala sam zašto – moj im je život bio dovoljan putokaz da svoju decu sklone od vetrova rata i bezrazložnih podela. Za kratko vreme ostala sam i bez zemlje u čiju sam se sudbinu utkala, bez svoje dece i smeha unuka, bez Monija Alkalaja, mog supruga, koji

samo za jednu godinu nije doživeo da vidi svog unuka i imenjaka, rođenog u Jerusalimu, malog Monija.

Zar sam imala snage da počnem sve iz početka, da se mirim i čekam, da se borim i shvatam?

Ne: ušančila sam se u svoju samoću i tugu, prikovala za prošlost i u zemunici zbivanja čekala da prođe.

Početak kraja 1999. bio je za mene i kraj života. Nisam htela u sklonište. Ostala sam u stanu na mom Dorćolu, sa svojim sinom, i noćima slušala kako opet... OPET!

Poslednji put sam pomislila da možda i nije trebalo da preživim da ne bih sve to gledala još jednom. Poslednji put sam gledala nebo Beograda osvetljeno protivavionskim raketama i njihovim lučnim putanjama; poslednji put sam gledala moj Dunav kako gori u tutnjavi aviona i jezivim kricima sirena.

Iščupali su me iz Beograda i odveli u lažnu sigurnost Italije. Jedino vredno u tome bilo je što su tamo bila moja deca.

Dok su najave spikera na italijanskom i engleskom obećavale efikasno uništenje mojih snova i dokrajčenje već razorene prošlosti, ja sam poslednjim snagama pokušavala da razumem.

Nisam uspela, i ne verujem da se može.

Samo su me dve tople ruke moje dece držale za nit života koji mi više nije značio ništa.

Oslobađanje od fizičkog bola i smrt donelo bi mi smirenje samo kad bih znala da se neprestano, večno ubijanje života može prekinuti.

Mogu li ovi redovi da pomognu tome?

I ako smo preživeli, živećemo samo onda kada život bude postao nešto više od pustog bitisanja.

„I sve je otišlo dođavola!“ – poslednje su reči koje su moja deca čula od mene. Volela bih da sam mogla da im kažem nešto drugo.

Nadam se da će oni svojoj – moći.